

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

หากนับย้อนเวลากลับไปเมื่อกว่า 5 ปีที่แล้ว ในวันที่ 11 กันยายน 2544 โลกได้รู้จักกับความน่ากลัวของภัยก่อการร้ายสากลที่มีลักษณะเป็นการทำลายล้างขนาดใหญ่ (Mass Casualty) ในดินแดนที่ได้ชื่อว่าเป็นประเทศมหาอำนาจเป็นครั้งแรก เมื่อผู้ก่อการร้ายกลุ่มหนึ่งก่อเหตุจี้บังคับเครื่องบิน 4 ลำพลีชีพพุ่งเข้าชนอาคารเวิลด์เทรด เซ็นเตอร์ ตึกเพนตากอน (กระทรวงกลาโหมสหรัฐอเมริกา) และตึกที่ซัมเมอร์เซ็ท เคาน์ตี รัฐเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา (ซึ่งถูกเรียกว่าวินาศกรรม 9/11) ทำให้อาคารเวิลด์เทรด เซ็นเตอร์ถล่มลงมาและมีผู้เสียชีวิตรวมกันเกือบ 3,000 คน¹

วินาศกรรม 9/11 เป็นจุดเริ่มต้นของรูปแบบการก่อการร้ายร่วมสมัย (Contemporary Terrorism) ที่กลายมาเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงโลก เสถียรภาพของระบบระหว่างประเทศ และความปลอดภัยของชีวิตผู้คนในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลกทุกวันนี้ และผู้สร้างกระบวนการก่อการร้ายดังกล่าวเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวเพื่ออิสลามที่เรียกตัวเองว่าเป็นขบวนการมุสลิมสุหนี่เคร่งศาสนาในชื่อ อัล กออิดะห์ (Al-Qaeda) ซึ่งมีแนวคิดชาตินิยม (การเมือง) แบบสุดโต่ง (extremism) ผลมผลสืบเนื่องจากการบิดเบือนความเชื่อทางศาสนาอิสลามเพื่อนำมาใช้เป็นอุดมการณ์ปลุกฝังให้กับสมาชิกและกลุ่มก่อการร้ายอื่นๆ ทั่วโลก นั่นคือ

การรวมประเทศมุสลิมทั่วโลกให้เป็นรัฐอิสลาม (Pan-Islamic Caliphate) ที่ปกครองด้วยกฎหมายอิสลาม (sharia) ซึ่งหมายถึงการต้องกำจัดการอิทธิพลของชาติตะวันตก โดยเฉพาะกับสัญลักษณ์ทางเศรษฐกิจ (ทุนนิยมโลก) และอำนาจ รวมทั้งต้องโค่นล้มรัฐบาล “มุสลิมนอกรีต” ที่ยอมรับร่วมมือกับนโยบายของชาติตะวันตก (ระบบทุนนิยม) ให้หมดไปจากดินแดนของรัฐอิสลาม²

¹ “September 11, 2001 attacks,” Wikipedia, the free encyclopedia, <http://en.wikipedia.org/wiki/September_11,_2001_attacks>, 16 June 2006.

² United States Department of State, “Al-Qaida,” Country Reports on Terrorism 2004 (April 2005):107.

กลุ่มอัล กอฮิดะห์³ หรืออัล ไคด้า หรือความหมายในภาษาอังกฤษว่า “ฐานที่มั่น” (The Base) เป็นกลุ่มที่มีรากฐานสมาชิกมาจากกลุ่มมุจาฮิดีน (ผู้ต่อสู้) หรืออาสาสมัครมุสลิมที่ร่วมรบในสงครามสหภาพโซเวียตบุกอัฟกานิสถานระหว่างปี 2522-2532 กลุ่มอัล กอฮิดะห์ก่อตั้งขึ้นในปี 2531 โดยอูซามะห์ บิน ลาดิน (Usama Bin Ladin) ชาวซาอุดีอาระเบียนับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่ ซึ่งได้แรงบันดาลใจเรื่องการก่อตั้งรัฐอิสลามจากอับดุลเลาะห์ อัซซัม (Abdullah Azzam) ชาวปาเลสไตน์เกิดในจอร์แดน ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่มมุสลิมภราดรภาพ (Muslim Brotherhood) และหัวหน้าขบวนการฮามาส (Hamas) ที่เคลื่อนไหวเพื่ออิสลามในตะวันออกกลาง

ความเกลียดชังที่กลุ่มอัล กอฮิดะห์มีต่อชาติตะวันตกและมุสลิมนอกรีตนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากสงครามอ่าวเปอร์เซียครั้งที่ 1 ในปี 2533 เมื่อรัฐบาลซาอุดีอาระเบียอนุญาตให้สหรัฐอเมริกาและพันธมิตรเข้ามาตั้งฐานทัพปฏิบัติการในประเทศ ซึ่งบิน ลาดินเห็นว่าเป็นการกระทำของทรราช และการเข้ามาของกองกำลังต่างชาติเท่ากับเป็นการดูหมิ่นและเหยียดย่ำดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของชาวมุสลิม ซึ่งเป็นที่ตั้งมัสยิดสำคัญ 2 แห่ง คือ มัสยิดอัล ฮะรออม (al-Haram) ที่นครมักกะฮ์ (Mecca) และ มัสยิดอัล นะบะวี (al-Nabawi) ในนครมะดีนะฮ์ (Medina) เช่นเดียวกับกรณีทีอิสราเอลเข้าไปครอบครองดินแดนปาเลสไตน์

ทั้งนี้ กลุ่มอัล กอฮิดะห์สนับสนุนด้านการเงิน อาวุธ การฝึกต่อสู้ และปลูกฝังอุดมการณ์ก่อการร้ายแก่สมาชิกและกลุ่มที่เกี่ยวข้อง โดยตั้งค่ายฝึกบริเวณชายแดนระหว่างอัฟกานิสถานและปากีสถานภายใต้ความคุ้มครองของรัฐบาลตอลิบานที่ปกครองอัฟกานิสถานซึ่งได้รับการสนับสนุนทางการเงินจากกลุ่มอัล กอฮิดะห์มาตั้งแต่ปี 2540 จนกระทั่งถูกสหรัฐอเมริกาโค่นล้มในปี 2544 เชื่อว่ามีผู้เดินทางมาเข้ารับการฝึกเป็นทั้งนักรบกองโจร (guerrilla) และผู้ปฏิบัติงานลับ (covert operative) จากทั่วโลกไม่ต่ำกว่า 10,000 คน

โครงสร้างกลุ่มอัล กอฮิดะห์ในปัจจุบันมีบิน ลาดินทำหน้าที่เป็นแกนนำ (Core Group) ร่วมกับอัยมาน อัล-ซาวาฮีรี (Ayman al-Zawahiri) ผู้ช่วยระดับสูงชาวอียิปต์แกนนำกลุ่ม Islamic Jihad⁴ (ปัจจุบันเชื่อว่าหลบซ่อนตัวอยู่บริเวณชายแดนอัฟกานิสถานและปากีสถาน) ในการให้

³ “Al-Qaeda,” Wikipedia, the free encyclopedia, <<http://en.wikipedia.org/wiki/Al-Qaeda>>, 16 June 2006.

⁴ เป็นกลุ่มก่อการร้ายในอียิปต์ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2517 ถูกกล่าวหาว่าอยู่เบื้องหลังการลอบสังหารประธานาธิบดีอันวาร์ อัล-ซาดัต ในปี 2524 และประธานาธิบดีฮอสนี มุบารัค ในปี 2538 เข้าร่วมกับกลุ่มอัล กอฮิดะห์อย่างเป็นทางการในเดือนมิถุนายน 2542 มีชื่อเรียกว่า Qa'idat al-jihad

สัจจะ (Truth) หรืออุดมการณ์ตามการตีความคำสอนทางศาสนาของกลุ่มไปยังข่ายงาน (Operational Cells) ที่ปฏิบัติการอยู่ในอย่างน้อย 65 ประเทศทั่วโลก เช่น กลุ่ม Tanzim Qa'idat al-Jihad fi Bilad al-Rafidayn (al-Qa'ida in the Land of the Two Rivers) ของอาบู มุซาบ อัล-ซอว์กาวี (Abu Musab al-Zarqawi) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในปฏิบัติการโจมตีทหารสหรัฐอเมริกาและชาติพันธมิตรที่ประจำการอยู่ในอิรักตั้งแต่ปี 2546 และเป็นกลุ่มที่เคยก่อเหตุลักพาตัวพลเรือนต่างชาติไปสังหารด้วยการตัดศีรษะแล้วเผยแพร่ภาพทางสื่ออินเทอร์เน็ตในระยะหนึ่ง

การก่อการร้ายของกลุ่มอัล กออิดะห์เน้นที่การต่อสู้ระหว่างอุดมการณ์อิสลามสูงสุดของกลุ่มกับอุดมการณ์ทางโลก (Secular) ของชาติตะวันตก ซึ่งถือเป็นรูปแบบหนึ่งของการต่อสู้ตามหลักศาสนาอิสลามอย่างสูงสุดต่อศัตรู (รวมถึงการสังหารผู้บริสุทธิ์) เพื่อปฏิบัติบูชาแก่พระเจ้าที่เรียกว่า **การทำญิฮาดระดับโลก (Global Jihad)** ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญที่กลุ่มอัล กออิดะห์พยายามเผยแพร่ไปยังกลุ่มอิสลามนิยมหลายกลุ่มเพื่อขยายขอบเขตของการก่อการร้ายไปทั่วโลก ในลักษณะการเป็นแรงบันดาลใจให้กลุ่มคนเหล่านั้นตัดสินใจลงมือก่อเหตุ เช่น ขบวนการฮามาส (Hamas) ในปาเลสไตน์ที่ต่อสู้กับอิสราเอล หรือกลุ่มกบฏแบ่งแยกดินแดนเชชเนีย (Chechnya) ในรัสเซีย รวมถึงกลุ่มเยาวชนรุ่นใหม่เชื้อสายมุสลิมที่เกิดขึ้นและเติบโตอยู่ในประเทศตะวันตก เช่น กรณีเหตุระเบิดพลีชีพระบบขนส่งสาธารณะในกรุงลอนดอน อังกฤษ เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2548⁵

หากพิจารณาปฏิบัติการก่อการร้ายที่มีรากฐานมาจากแนวคิดการทำญิฮาดระดับโลก ไม่ว่าจะเป็นเหตุวินาศกรรม 9/11 การโจมตีกองกำลังนานาชาติในสงครามอิรักของข่ายงานปฏิบัติการตลอดจนการก่อเหตุระเบิดพลีชีพของกลุ่มมุสลิมรุ่นใหม่ รวมถึงการต่อสู้ของกลุ่มอิสลามนิยมและกลุ่มก่อการร้ายที่เกี่ยวข้องในหลายพื้นที่ทั่วโลกที่ยังคงเกิดขึ้นมาจนปัจจุบัน ต้องยอมรับว่า ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการโฆษณาชวนเชื่อและประชาสัมพันธ์อุดมการณ์ที่กลุ่มอัล กออิดะห์สามารถโน้มน้าวใจกลุ่มอิสลามนิยม ผู้สนับสนุนและมุสลิมรุ่นใหม่ให้ยอมรับอุดมการณ์และแนวทางต่อสู้ของกลุ่มได้ และในขณะเดียวกันก็เป็นประโยชน์ในการทำสงครามจิตวิทยากับชาติตะวันตกเพื่อให้เกิดความหวาดกลัวในศักยภาพของกลุ่ม

⁵ เหตุระเบิดพลีชีพระบบขนส่งสาธารณะในกรุงลอนดอนเป็นฝีมือของมุสลิมรุ่นใหม่ที่เกิดขึ้นและเติบโตในอังกฤษจำนวน 4 คน เป็นการก่อเหตุที่เกิดจากคนในชาตินั้นเอง (Home-grown Terrorism) ซึ่งพบหลักฐานว่าได้แรงบันดาลใจส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดการทำญิฮาดระดับโลกของอัล-ชาวาฮิรี ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ "London bomber video aired on TV," BBC News, <<http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/4206708.stm>>, 2 September 2005.

รูปแบบการเผยแพร่อุดมการณ์และข่าวสารในปัจจุบันของแกนนำกลุ่มอัล กอฮิดะห์มีการนำวิธีการและเทคโนโลยีทันสมัยมาช่วยเพิ่มประสิทธิภาพ โดยเริ่มจากการใช้ตัวกลาง (Cut-Out) หรือผู้ผลิตสื่อที่มีคุณสมบัติไว้วางใจได้ในการเดินทางและการสื่อสาร เช่น องค์การอัล-ซาฮับ (As-Sahab production house) ทำหน้าที่บันทึกภาพ วิดีโอ อัปเดตเผยแพร่กระจายคำสอนในรูปแถลงการณ์ของแกนนำไปในเว็บไซต์กลุ่มมุสลิมเคร่งศาสนาที่เกี่ยวข้องทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ต หรือให้คนนำสารไปส่งให้สื่ออาหรับในพื้นที่ที่กลุ่มไว้วางใจเพื่อนำไปออกอากาศ⁶ โดยความน่าสนใจของ “การเผยแพร่แถลงการณ์ของแกนนำกลุ่มอัล กอฮิดะห์” ก็คือ “เนื้อหา” ที่สามารถโน้มน้าวใจผู้ฟังให้ยอมรับแนวคิดและแนวทางปฏิบัติการของกลุ่ม

คุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เนื้อหาของแถลงการณ์มีเอกลักษณ์ ความหมาย และอาจมีคุณค่าเทียบเท่ากับแถลงการณ์ของบุคคลสำคัญอื่นๆ ในประวัติศาสตร์โลกอิสลามคือกลยุทธ์การใช้ภาษาทางการและสำนวนร้อยแก้วอย่างนักวิชาการได้อย่างมีวาทศิลป์ เช่น ประกาศทางศาสนา (Fatwa) ของบิน ลาตินและอัล-ชาวาฮิรีในนาม “The World Islamic Front for Jihad Against the Jews and Crusader” เมื่อปี 2541 เพื่อเรียกร้องชาวมุสลิมให้ถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องสังหารชาวอเมริกันทุกคนและพันธมิตรของสหรัฐอเมริกา ทั้งพลเรือนและทหารไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใดก็ตาม⁷ ซึ่งมีการใช้ข้อความจากแถลงการณ์ของนักปฏิวัติสำคัญของโลกอิสลามมาเสริมย้ำความน่าเชื่อถือของแนวคิดตน

ในปัจจุบัน แม้ว่าแถลงการณ์ที่เผยแพร่ผ่านทางสื่อของบิน ลาตินและอัล-ชาวาฮิรีจะใช้ภาษาที่เป็นทางการน้อยลง แต่ก็มีการใช้สำนวนที่ฟังร่วมสมัยมากขึ้น รวมถึงการผสมผสานหลักคำสอนจากคัมภีร์อัล-กุรอาน (Al-Quran) หรือบทกลอนภาษาอารบิก เช่น บทกลอนสรรเสริญการต่อสู้ของ “ผู้พิชิตแห่งญิฮาด” ที่ทำหน้าที่ปกป้องศาสนาและรัฐอิสลามจากการรุกรานของชาติตะวันตก เพื่อให้ข้อความในแถลงการณ์เกิดแรงสะท้อนในประชาคมมุสลิมซึ่งพูดภาษาอารบิก โดยเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ที่กระทบต่อความรู้สึกของชาวมุสลิม เช่น ข่าวการโจมตีในอัฟกานิสถานและอิรักโดย

⁶ สุรชาติ บำรุงสุข, “การก่อการร้ายในศตวรรษที่ 21,” จุลสารความมั่นคงศึกษา 4 (เมษายน 2549):23.

⁷ “The World Islamic Front for Jihad Against the Jews and Crusader,” Federation of American Scientists, <<http://www.fas.org/irp/world/para/docs/980223-fatwa.htm>>, 23 February 1998.

กองทัพสหรัฐอเมริกา ซึ่งทำให้พลเรือนมุสลิมเสียชีวิตจำนวนมาก หรือการตีพิมพ์ภาพการ์ตูนลบหลู่ศาสนาหมัหมัด (Prophet Mohammed) ของหนังสือพิมพ์เดนมาร์ก เป็นต้น

ทั้งนี้ การใช้ข้อความหรือคำพูดภาษาอารบิกอย่างมีไหวพริบในแถลงการณ์ของบิน ลาดิน และอัล-ชาวาฮีรีจะมีผลอย่างยิ่งต่อจิตใจของชาวมุสลิมที่มีความรู้สึกอยู่เสมอว่าพวกตนเป็นกลุ่มคนไร้อำนาจในสังคมอาหรับหรือเป็นกลุ่มมุสลิมรุ่นใหม่ที่เกิดและเติบโตอยู่ในประเทศตะวันตก ซึ่งมีสถานะเป็นประชากรชั้นสองและมักถูกเอารัดเอาเปรียบจากรัฐบาลหรือชาวตะวันตก รวมถึงไม่ค่อยรู้จักศาสนาอิสลามและประวัติศาสตร์ของตัวเองอย่างแท้จริง⁸ ดังนั้น กลยุทธ์ด้านวาทะที่กลุ่มอัลกออิดะห์ใช้จึงต้องมีคุณสมบัติ “โน้มน้าว” และสร้างความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกันกับคนเหล่านั้น เพื่อให้เชื่อว่าอุดมการณ์และแนวทางก่อการร้ายตามแบบของกลุ่มอัลกออิดะห์เป็นเพียงวิธีการเดียวที่จะช่วยให้พวกเขามีอำนาจในสังคม ซึ่งในการวิจัยนี้ก็คือส่วนของการใช้วาทศิลป์ (Rhetoric) ที่ปรากฏในแถลงการณ์

“วาทศิลป์” นับเป็นคำที่ค่อนข้างเก่าแก่ จึงมีการให้นิยามและกำหนดขอบเขตมากมาย อาทิ โซเครตีส (Socrates) นักปราชญ์ของกรีกในยุคก่อนคริสตกาล กล่าวว่า การใช้วาทศิลป์เกี่ยวข้องกับการถกเถียงปัญหาทางปรัชญาในเชิงตรรกะ (dialectic syllogism) กล่าวคือ การแสวงหาความจริงผ่านชุดคำถาม โดยเชื่อว่าเมื่อมนุษย์คนหนึ่งถามคำถามที่ถูกต้อง ก็จะสามารถค้นพบความจริงได้ ซึ่งเป็นเทคนิคที่มักพบในการสนทนา การโต้เถียง รวมถึงการพิจารณาคดีในศาล⁹

อริสโตเติล (Aristotle)¹⁰ นักปราชญ์ชาวกรีกผู้มีชื่อเสียง ได้เขียนหนังสือชื่อ Rhetoric ซึ่งให้คำจำกัดความว่าเป็นอำนาจที่จะค้นพบวิธีการต่างๆ ที่มีอยู่เพื่อจะใช้โน้มน้าวใจคนในแต่ละกรณี โดยที่ผู้ใช้วาทศิลป์จะต้องรู้จักจิตใจ ความรู้สึกนึกคิดของคนที่เขาจะจูงใจ โดยเฉพาะการพูดที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคม เช่น การปกครอง กฎหมาย ธุรกิจ การศึกษา หรือแม้แต่การกระจายข่าวสาร ผู้พูดจะต้องมีความน่าเชื่อถือไว้วางใจ มีความรู้จริงในสิ่งที่ตนพูด และเป็นคนดีมีคุณธรรมอีกด้วย

⁸ Angel Rabasa (et al.), “Al-Qaeda’s Ideology and Propaganda,” Beyond al-Qaeda. Part 1. The global jihadist movement (2006):16.

⁹ D. Porter, “Political speech in ancient Athens,” Rich East High School, <<http://www.richeast.org/htwm/Greeks/porter/Rhetdos.html>>, 29 March 2000.

¹⁰ อรรถวรณ์ ปิณฑน์โอวาท, หลักและปรัชญาของวาทวิทยา (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), น. 25.

ในศตวรรษที่ 20 นักคิดของยุคนี้ได้นิยามวาทศิลป์ขึ้นใหม่ต่างจากยุคกรีก อาทิ ไอ เอ ริชาร์ดส์ (I. A. Richards) นิยามว่าเป็นการศึกษาความเข้าใจผิดและวิธีแก้ไขในชีวิตประจำวัน ซึ่งเน้นที่การปฏิสัมพันธ์ ในขณะที่เคนเนธ เบิร์ก (Kenneth Burke) นิยามว่าเป็นวิธีการใช้ภาษาในฐานะสัญลักษณ์ที่จะดึงความร่วมมือจากมนุษย์ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วจะมีปฏิกิริยาตอบโต้สัญลักษณ์ และโดนัล ซี ไบรอัน (Donald C. Bryant) กล่าวว่าหน้าที่ของวาทศิลป์คือ พยายามปรับความคิดให้เข้ากับคนและปรับคนให้เข้ากับความคิด¹¹

จะสังเกตได้ว่าเมื่อครั้งสมัยกรีก วาทศิลป์เป็นเรื่องของการโน้มน้าวใจที่กระทำได้อย่างชัดเจนในรูปแบบการสื่อสารของมนุษย์ด้วยการพูดในที่ชุมชน แต่เมื่อถึงยุคปัจจุบันที่มนุษย์เปิดรับเทคโนโลยีข่าวสารที่เป็นผลิตรกรรม (artifact) หรือสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ในรูปแบบต่างๆ มากขึ้น เช่น เครื่องหมาย (sign) และตัวบท (texts) ที่ไม่ใช่เพียงลายลักษณ์อักษร นิยามของวาทศิลป์ก็ได้ถูกขยายคำจำกัดความให้กว้างขึ้น เพื่อให้สามารถครอบคลุมถึงการใช้สัญลักษณ์ในการสื่อความหมายกันและกัน และการพยายามปรับความคิดของมนุษย์คนหนึ่งให้เข้ากับผู้รับสารและผู้รับสารเข้ากับความคิดของตน (คือการโน้มน้าวใจกันและกันเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือ)¹²

ทั้งนี้ พยุรี ชาญณรงค์ ได้นิยามวาทศิลป์ว่าหมายถึง (1) การศึกษาเกี่ยวกับการพูดรวมทั้งการทำทางที่มุ่งจะโน้มน้าวใจหรือมีอิทธิพลต่อความคิดเป็นหลัก (2) ศิลปะแห่งการใช้ภาษาทั้งในการพูดและการเขียน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการสื่อสาร (3) ความพยายามของมนุษย์ที่จะโน้มน้าวหรือชักชวนให้เกิดการยอมตามโดยใช้สัญลักษณ์ และ (4) การศึกษาเกี่ยวกับถ้อยคำ เนื่องจากถ้อยคำนั้นเป็นส่วนสำคัญของความหมาย¹³

วิรัช ลภีรัตนกุล อธิบายวาทศิลป์ในการสื่อความหมายเพื่อโน้มน้าวชักจูงใจ (to persuade) ระหว่างมนุษย์ ว่ามีลักษณะเป็นความพยายามสร้างอิทธิพลชักจูงความคิดเห็นและการประพฤติปฏิบัติของผู้ฟัง (influencing opinion and conduct) ซึ่งอาจจะเป็นการชักชวนให้บุคคล

¹¹ อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท, วาทวิพากษ์ตะวันตก (ค.ศ.1925-ปัจจุบัน) กับบริบทไทย (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2547), น. 8.

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 9-11.

¹³ พยุรี ชาญณรงค์, การวิเคราะห์และการวิจารณ์วาทะ (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), น. 2.

เชื่อถือในบางสิ่งบางอย่าง (believe something) หรือชักชวนให้กระทำบางสิ่งบางอย่าง (to do something) ในลักษณะต่างๆ ดังนี้¹⁴

1. ให้ผู้ฟังเชื่อถือและปฏิบัติตามในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งผู้ฟังยังมีเคยเชื่อถือหรือปฏิบัติตามก่อน
2. เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ หรือ การกระทำบางอย่าง
3. ย้ำและเสริมสร้างความเชื่อถือการกระทำบางอย่างที่เคยดำเนินอยู่แล้วให้มั่นคง แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น
4. ให้ผู้ฟังเลิกเชื่อ หรือเลิกประพฤติปฏิบัติในบางสิ่งบางอย่างที่ผู้ฟังเคยเชื่อหรือปฏิบัติอยู่ก่อนแล้ว

อย่างไรก็ดี ผลผลิตของวาทศิลป์จำนวนมากที่ถูกสื่อออกมาโดยการใช้สัญลักษณ์ (การพูด การเขียน และอวัจนภาษา) ในสารหรือตัวบทหลากหลายชนิด อาทิ วาทะ บทบรรณาธิการ การรณรงค์ทางการเมือง บทละคร จดหมาย บทเพลง ขบวนการ ศูนย์การค้า ฯลฯ จำเป็นต้องมีการเลือกวิธีการวิเคราะห์วิพากษ์ที่เหมาะสม โดยที่นักวิพากษ์อาจจะสนใจวิพากษ์ผลผลิตของการพูดการเขียน หรือกระบวนการที่อวัจนภาษาจะดึงความร่วมมือให้เกิดขึ้นโดยผ่านทางการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ¹⁵

เบอร์นาร์ด แอล บรอก (Bernard L. Brock) และโรเบิร์ต แอล สก็อตต์ (Robert L. Scott) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า การวิพากษ์วาทะ (rhetorical criticism) นั้นเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับ (1) การบรรยาย (description) หมายถึงการพรรณนาถึงแง่มุมต่างๆ ของวาทะ เพื่อดึงความสนใจของผู้อ่าน (2) การตีความ (interpretation) หมายถึง การตีความวาทะ (3) การประเมิน (evaluation) หมายถึง การที่นักวิพากษ์ลงความเห็นทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมเกี่ยวกับระดับของวาทะ¹⁶

อรวรรณ ปิณฑน์โอวาทนิยามวาทวิพากษ์ ว่าหมายถึง การพรรณนา ตีความ และประเมินสารชิ้นหนึ่งว่ามีศักยภาพในการสื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้รับสารเพียงใด มีปัจจัยใดที่เกื้อหนุนหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อการกระทำอันเนื่องมาจากความตั้งใจนั้น โดยคำว่า criticism หมายถึง

¹⁴ วิรัช ลภิตนกุล, วาทนิเทศและวาทศิลป์: หลักทฤษฎีและวิธีปฏิบัติยุคสหวรรษใหม่ (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2543), น. 66.

¹⁵ อรวรรณ ปิณฑน์โอวาท, วาทวิพากษ์ตะวันตก (ค.ศ.1925-ปัจจุบัน) กับบริบทไทย, น. 10.

¹⁶ พยูรี ชาญณวงศ์, การวิเคราะห์และการวิจารณ์วาทะ, น. 7.

การวิพากษ์ ซึ่งรวมการพรรณนา การตีความ และการประเมินไว้ด้วยกัน ส่วน rhetorical หมายถึง การโน้มน้าวใจในสาร โดยการใช้สัญลักษณ์ (การพูด การเขียน และอวัจนภาษา)¹⁷

ทั้งนี้ การวิพากษ์แถลงการณ์ของกลุ่มอัล กอฮิดะห์จะเป็นการมองบทบาทของวาทศิลป์ ซึ่งหมายถึง การเลือกใช้ถ้อยคำของมนุษย์เพื่อจะสร้างทัศนคติและเรียกร้องให้มีการกระทำเกิดขึ้นจากบุคคลอื่นๆ รวมถึงการใช้สัญลักษณ์เพื่อจะขอความร่วมมือจากผู้อื่นซึ่งมีปฏิกิริยาตอบโต้กับสัญลักษณ์เหล่านี้ได้ ในเงื่อนไขที่ว่า แม้มุสลิมนั้นจะมีความขัดแย้งแบ่งแยกกับผู้อื่น แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีสำนึกที่ว่าตนเองเหมือนกับผู้อื่น และเพื่อให้การโน้มน้าวเกิดประสิทธิภาพ มุสลิมนั้นจึงต้องจัดการแบ่งแยกด้วยการเลือกใช้ภาษาหรือสัญลักษณ์ที่สะท้อนทัศนคติของตนออกไปเพื่อให้ผู้อื่นเกิด “ความรู้สึกว่าเหมือนกัน” จนสามารถคล้อยตามหรือก่อให้เกิดการกระทำที่ตนต้องการนั่นเอง¹⁸

วาทศิลป์ของการสร้างสำนึกว่าตนเองเหมือนผู้อื่นเป็นหัวใจสำคัญของหลักการเทียบเคียง (identification) ของเคนเนธ เบิร์ก (Kenneth Burke) ในการศึกษาแถลงการณ์ เพื่อให้เห็นภาพหลักการเทียบเคียงที่ชัดเจนในกรณีของกลุ่มอัล กอฮิดะห์ สามารถอธิบายได้ว่า บิน ลาตินพยายามขจัดความแปลกแยกระหว่างการเป็นกลุ่มอัล กอฮิดะห์กับมุสลิมรุ่นใหม่ที่เป็นประชาชนธรรมดา ด้วยการโน้มน้าวใจผ่านแถลงการณ์เพื่อให้กลุ่มมุสลิมรุ่นใหม่เกิด “ความรู้สึกว่าเหมือนกัน” ในฐานะเป็นพี่น้องมุสลิมที่ต้องปกป้องโลกอิสลามจากการรุกรานของชาติตะวันตก จนทำให้มุสลิมเหล่านั้นยอมรับแนวคิดและแนวปฏิบัติของกลุ่มอัล กอฮิดะห์ ดังแสดงในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1

แสดงหลักการเทียบเคียงของเคนเนธ เบิร์ก

หลักของเบิร์ก	บิน ลาติน	มุสลิมรุ่นใหม่
ความแปลกแยก (alienation)	แกนนำกลุ่มอัล กอฮิดะห์ (ต่อสู้, ก่อการร้าย)	ประชาชน (เรียนหนังสือ, ทำงาน ฯลฯ)
การเทียบเคียง (identification)	นักรบมุสลิมเพื่อปกป้องอิสลาม (ต่อสู้, ก่อการร้าย)	มุสลิมผู้อุทิศตนปกป้องอิสลาม (ต่อสู้, ก่อการร้าย)

¹⁷ อรวรรณ ปลัณธนีโอวาท, วาทวิพากษ์ตะวันตก (ค.ศ.1925-ปัจจุบัน) กับบริบทไทย, น. 4.

¹⁸ อรวรรณ ปลัณธนีโอวาท, หลักและปรัชญาของวาทวิทยา, น. 189.

สถานีข่าว CNN และอัล-จาซีเราะห์: พื้นที่ต่อสู้เพื่อช่วงชิงอุดมการณ์

ภายหลังเหตุการณ์วินาศกรรม 9/11 เป็นต้นมา ความเคลื่อนไหวและข่าวสารต่างๆ ของกลุ่มอัล กอิดะห์ โดยเฉพาะการเผยแพร่แถลงการณ์ครั้งต่างๆ ของบิน ลาตินและอัล-ชาวาฮีรีผ่านทางสื่อมวลชนนั้น ได้สร้างความกังวลให้แก่รัฐบาลสหรัฐอเมริกาซึ่งเกรงว่าข้อความในแถลงการณ์จะเป็นการโฆษณาชวนเชื่อให้ขบวนการปฏิบัติการในพื้นที่ต่างๆ รวมถึงกลุ่มมุสลิมรุ่นใหม่ที่มีความคิดต่อต้านสหรัฐอเมริกालงมือก่อเหตุโจมตีในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันอีกครั้ง

ดังนั้น เมื่อคอนโดลีซซา ไรซ์ (Condoleezza Rice) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและที่ปรึกษาด้านความมั่นคงของสหรัฐอเมริกา เตือนว่าบิน ลาตินอาจอาศัยแถลงการณ์ที่เผยแพร่เมื่อวันที่ 7 ตุลาคม 2544 ซึ่งมีเนื้อหาเน้นย้ำให้ “มุสลิมทุกคนจงลุกขึ้นปกป้องศาสนาของตน สลายลมห้างศรัทธากำลังพังทลาย...”¹⁹ เป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อและส่งสารลับไปให้ขบวนการปฏิบัติการ สถานีโทรทัศน์รายใหญ่ 5 แห่งของสหรัฐอเมริกา ได้แก่ ABC, CBS, NBC, FOX และ CNN จึงจัดประชุมร่วมกันและมีมติให้ระงับการออกอากาศแถลงการณ์ของบิน ลาตินซ้ำจากสถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมอัล-จาซีเราะห์ จนกว่าจะมีการตรวจสอบความเหมาะสมอีกครั้ง²⁰

การที่สื่อมวลชนในสหรัฐอเมริกาส่วนใหญ่มีสถานะภาพเป็นสื่อกระแสหลัก (Mainstream Media) ซึ่งถูกควบคุมโดยกลุ่มทุนและดำเนินนโยบายการข่าวที่สอดคล้องกับนโยบายการเมืองและการต่างประเทศของรัฐบาล สื่ออเมริกันจึงมีอำนาจจัดวาระของสื่อ (agenda-setting) และควบคุมการไหลเวียนของข่าวสารทั่วโลก รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการรับรู้ข่าวสารของประชาชน โดยเฉพาะ CNN ซึ่งครองความเป็นเจ้าในการรายงานข่าวต่างประเทศผ่านดาวเทียมมาตั้งแต่สมัยสงครามอ่าวเปอร์เซียครั้งที่ 1 เมื่อปี 2533 จนทำให้ได้สมญานามว่า “เป็นหูเป็นตาของคนทั้งโลก” (ears and eyes of the world)

CNN ซึ่งมีเครือข่ายครอบคลุมการผลิตและการรายงานข่าวต่างประเทศอยู่เป็นส่วนใหญ่ นำเสนอข่าวสารสงครามต่อต้านการก่อการร้าย (War on Terror) ในลักษณะที่เป็นการรักษา

¹⁹ “Osama bin laden’s messages: terror on tape,” CNN, <<http://edition.cnn.com>>, 29 December 2006.

²⁰ Kelly St. John, “Networks to use caution with tapes from al Qaeda,” San Francisco Chronicle, <<http://sfgate.com/cgi-bin/article.cgi?file=/c/a/2001/10/11/MN121717.DTL>>, 11 October 2001.

สมภาวะผู้นำโลกของสหรัฐอเมริกาหรือการครอบครองความเป็นเจ้าของสื่อโลก เช่น การสอดแทรกความคิดเห็นของประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู บุชเพื่อประโยชน์ในการครอบงำอุดมการณ์โลกเสรีกับชาวอเมริกัน อันจะนำไปสู่การสนับสนุนนโยบายสงครามในอิรักหรือต่อต้านการก่อการร้ายของกลุ่มอัล กอิดะห์ ด้วยเหตุนี้ CNN จึงกลายเป็น “พื้นที่” ที่สหรัฐอเมริกาพยายามสอดแทรกแนวคิดเพื่อต่อสู้กับการโฆษณาชวนเชื่อผ่านแถลงการณ์ของกลุ่มอัล กอิดะห์

ในขณะเดียวกัน สถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมอัล-จาซีเราะห์ (Al-jazeera) ของกาตาร์ซึ่งเป็นสื่อทางเลือก (Alternative Media) ก็ได้สร้างชื่อเสียงให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วโลกในฐานะสื่ออาหรับเพียงแห่งเดียวที่กลุ่มอัล กอิดะห์ไว้วางใจให้เผยแพร่แถลงการณ์ของแกนนำและข่าวสารอื่นๆ ของกลุ่มมากที่สุด รวมทั้งการนำเสนอภาพสงครามสหรัฐอเมริกาบุกอัฟกานิสถานเมื่อปลายปี 2544 และสงครามอิรักเมื่อปี 2546 ในมุมมองของ “การยึดครองหรือการรุกราน (Occupation or Invasion) ทั้งนี้ การทำหน้าที่สื่อมวลชนของอัล-จาซีเราะห์ โดยเฉพาะการเผยแพร่แถลงการณ์นั้นเป็นรูปแบบการต่อสู้ผ่านพื้นที่ทางภาษาเพื่อแย้งชิงความคิดของคนในสังคมมุสลิมเอง โดยอาศัยภาพลักษณ์องค์กรที่เป็นอาหรับนิยม (Pan-Arabism) รวมทั้งเพื่อนำเสนอข่าวในมุมมองของมุสลิมไปสู่คนทั่วโลกในภาวะที่สื่อตะวันตกครอบงำกระแสข่าวสารโลก

กรัมสกี (A. Gramsci)²¹ นักเศรษฐศาสตร์การเมืองชาวอิตาลีเขียนในกลุ่มทฤษฎีการครอบครองความเป็นเจ้า (Hegemony) เคยกล่าวไว้ว่า สื่อมวลชนเป็นสถาบันทางสังคมหนึ่งที่นอกเหนือไปจากครอบครัว ศาสนา โรงเรียนและที่ทำงาน ที่เป็นกลไกสำคัญหนึ่งในการครอบงำทางอุดมการณ์ (Ideological State Apparatus) กลไกนี้อยู่ในปริมาตรของประชาสังคม (Civil Society) ที่ใช้การอบรมบ่มเพาะ ปลูกฝังความคิด ค่านิยม อุดมการณ์ ฯลฯ ที่ละเล็กละน้อยในชีวิตประจำวันทุกวัน

เมื่อสื่อมวลชนให้ความสนใจต่อเรื่องหนึ่งเรื่องใดเป็นพิเศษ หรือให้ความสำคัญกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างต่อเนื่องแล้วนำเสนอเรื่องราวต่างๆ ในรูปแบบของข่าว ความบันเทิง เรื่องแต่ง ฯลฯ ออกสู่มวลชนหรือสาธารณชนให้รับทราบเป็นประจำสืบเนื่องกันไปสักระยะหนึ่ง ผลจากการกระทำเช่นนี้ของสื่อมวลชนสามารถทำให้มวลชนหรือสาธารณชนส่วนใหญ่เกิดความคล้อยตามได้ สื่อมวลชนจึงนับว่ามีบทบาทในการชี้นำสังคมและกลายเป็นการครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์และ

²¹ สุชุม เฉลยทรัพย์, “สื่อมวลชน สถาบันที่มีอิทธิพลต่อการครอบงำความคิดสาธารณชน รัฐ-สื่อสารมวลชน-และการครอบงำความคิดคน,” มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน,

<<http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9672.html>>, 10 มีนาคม 2547.

วัฒนธรรม (Cultural hegemony) ซึ่งหมายถึง การสถาปนาระบบคิด อุดมการณ์ และวัฒนธรรมหนึ่งให้กลายมาเป็นระบบคิดหลักและวัฒนธรรมหลักของสังคม โดยกีดกันระบบคิดอื่นๆ และวัฒนธรรมอื่นๆ ให้กลายเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรมไป

อย่างไรก็ตาม กรัมนี่พบว่ายังมีการต่อสู้ย่อยๆ ในพื้นที่สื่อมวลชนเพื่อแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดของประชาชนที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา ทำให้การครอบงำด้านความคิดจิตสำนึกของคนในสังคมถูกท้าทายจากฝ่ายที่ถูกครอบงำซึ่งพยายามต่อต้านหรือปฏิเสธการครอบงำนั้น โดยอาศัยสื่อมวลชนเป็นเครื่องมือไม่ว่าจะเป็นการให้คำอธิบาย การโฆษณาชวนเชื่อ และการเผยแพร่แนวคิดผ่านสื่อด้วยเช่นกัน ซึ่งเรียกว่าการทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดและพื้นที่ทางวัฒนธรรม (War of Position) สื่อมวลชนจึงกลายเป็นเครื่องมือของการช่วงชิงผลประโยชน์และการต่อสู้ระหว่างความต้องการที่ไม่สอดคล้องต้องกันของชนชั้นต่างๆ ในสังคม

สิ่งที่เกิดขึ้นในขณะนี้คืออุตสาหกรรมวัฒนธรรมและปริมาณข่าวสารที่ผลิตขึ้นและมีแนวโน้มมากขึ้นอีกในอนาคตกำลังตกอยู่ในการควบคุมของบรรษัทสื่อโลกเพียงไม่กี่แห่ง โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา โดยมีรัฐบาลที่อาศัยความสัมพันธ์กับผู้บริหารระดับสูงขององค์กรสื่อพยายามแสวงประโยชน์จากการควบคุมสื่อมวลชนทั้งหลายนั้นเพื่อครอบงำทางความคิด ตลอดจนวัฒนธรรม และอุดมการณ์ทางการเมืองของคนในประเทศ รวมทั้งมีศักยภาพในการสร้างอิทธิพลแผ่ขยายทั้งปริมาณและขอบเขตไปยังประชากรในภูมิภาคอื่นๆ ทั่วโลก ก่อให้เกิดปัญหาความไม่เท่าเทียมกันทางข่าวสารได้ทั้งภายในและระหว่างประเทศ

ในขณะที่สื่อมวลชนตะวันตก ซึ่งมีสถานภาพเป็นสื่อกระแสหลักส่วนใหญ่ถูกควบคุมโดยกลุ่มทุนและรัฐบาลซึ่งทำให้เกิดการกระจุกตัวของสื่อและการครอบงำทางวัฒนธรรมข่าวสารโลก วิธีการที่ “กลุ่มอื่นๆ” ในสังคมใช้ต่อสู้ ดัดแปลง ต่อต้าน เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการครอบครองนั้น ก็คือการแสวงหาพื้นที่ในสื่อทางเลือกเผยแพร่แนวคิดและอุดมการณ์ของกลุ่มตนเพื่อปฏิเสธการครอบงำทางอุดมการณ์และวัฒนธรรมที่มาจากสื่อกระแสหลัก ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการต่อต้านการครอบครองความเป็นเจ้าของกรัมนี่

การวิพากษ์แกล้งการณและการต่อสู้ทางอุดมการณ์ระหว่างสื่อตะวันตกและอาหรับ

นับตั้งแต่เหตุวินาศกรรม 9/11 เป็นต้นมา แกนนำกลุ่มอัล กอิดะห์สามารถควบคุมความสนใจของผู้นำประเทศ หน่วยงานความมั่นคงและสื่อมวลชนทั่วโลกให้เพิ่มขึ้นจากการปรากฏตัวผ่านแกล้งการณอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งในปี 2549 ระหว่างเดือนมกราคม - มิถุนายน บิน ลาดินออก

แถลงการณ์ 4 ครั้ง อัล-ชาวาฮิรี 8 ครั้ง และอัล-ซอร์กาวิ 1 ครั้ง โดยมีประเด็นหลักและมีความมุ่งหมายตั้งแต่เป็นแรงบันดาลใจ ประณามและท้าทายการกระทำของสหรัฐอเมริกา รวมถึงเป็นสัญญาณเตือนถึงภัยคุกคามที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการเผยแพร่แถลงการณ์คือการโฆษณาชวนเชื่อและการประชาสัมพันธ์อุดมการณ์เพื่อให้เกิดการยอมรับอุดมการณ์และแนวทางต่อสู้ของกลุ่มอัล กอฮิดะห์ ภาษาหรือสัญลักษณ์ที่ปรากฏในแถลงการณ์จึงต้องสามารถสร้างทัศนคติหรือโน้มน้าวกการกระทำของกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายผู้ก่อการร้ายหรือผู้สนับสนุน โดยเฉพาะการใช้ภาษาและสัญลักษณ์เชิงวาทศิลป์เพื่อโน้มน้าวชักจูงใจและการกระทำของกลุ่มเป้าหมาย

ในขณะเดียวกัน การเผยแพร่แถลงการณ์ของกลุ่มอัล กอฮิดะห์ในปัจจุบันได้กลายมาเป็นหัวข้อข่าวสำคัญของสื่อมวลชนในภูมิภาคต่างๆ ซึ่งความน่าสนใจนั้นอยู่ที่การนำเสนอข่าวจากมุมมองของสื่อที่ถือเป็นตัวแทนของขั้วขัดแย้งกันอย่างเด่นชัดในยุคสงครามก่อการร้าย กล่าวคือ อัล-จาซีเราะห์จากโลกอาหรับ และ CNN สื่อทรงอิทธิพลจากโลกตะวันตก โดยสื่อทั้งสองแห่งมีรูปแบบองค์กรและมุมมองการรายงานข่าวบนพื้นฐานด้านการเมือง เชื้อชาติและสังคมแตกต่างกัน ทำให้ข่าวสารที่สื่อแต่ละฝ่ายผลิตขึ้น (produced) มีลักษณะเป็นการต่อสู้เพื่อแย่งชิงพื้นที่ความคิดของคนในสังคมอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะในพื้นที่อินเทอร์เน็ตซึ่งนับว่าเป็นลักษณะการครอบงำแบบใหม่ที่ช่วยให้ข่าวสารของสื่อทั้งหลายมีอำนาจทะลุทะลวงไปสู่สังคมต่างๆ ได้สะดวกขึ้น

ข้อสังเกตทั้ง 2 ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่า วาทศิลป์ที่ปรากฏในแถลงการณ์มีลักษณะการโน้มน้าวใจกลุ่มเป้าหมายอย่างไร และวิธีการนำเสนอเนื้อหาข่าวแถลงการณ์ของเว็บไซต์ CNN ซึ่งเป็นสื่อกระแสหลักจากโลกตะวันตกและอัล-จาซีเราะห์ สื่อทางเลือกจากโลกอาหรับเป็นการต่อสู้ของพื้นที่ทางภาษาเพื่อช่วงชิงอุดมการณ์และการครอบครองความเป็นเจ้าของสื่อที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มอัล กอฮิดะห์อย่างไร ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะช่วยให้ผู้ที่มิพบทบทวนเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ภัยจากการก่อการร้ายมีมุมมองที่ชัดเจนในการประเมินทิศทางของการก่อการร้าย ว่ามีกระแสตอบรับจากเป้าหมายในเชิงลบหรือบวก รวมถึงผู้ที่สนใจศึกษาการรายงานข่าวของสื่อต่างประเทศที่อาจมีความเป็นกลางมากขึ้นในการเปิดรับข่าวสารทั้งจากสื่อกระแสหลักและสื่อทางเลือก

ปัญหานำการวิจัย

1. แลงการณของกลุ่มอัล กอิดะห์ในเวบไซตภาษากษของสถานี่ข่าวตะวันตกและอาหรับ มีลักษณะการโน้มน้าวใจอย่างไร
2. เวบไซตภาษากษของสถานี่ข่าวตะวันตกและอาหรับมีการนำเสนอเนื้อหาข่าวแลงการณของกลุ่มอัล กอิดะห์ในลักษณะช่วงชิงพื้นที่ทางอุดมการณเพื่อครอบครองความเป็นเจ้าของสื่ออย่างไร

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อวิพากษ์วาทะที่ปรากฏในแลงการณของกลุ่มอัล กอิดะห์ระหว่างเวบไซตภาษากษของสถานี่ข่าวตะวันตกและอาหรับ
2. เพื่อศึกษารูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ภาษาระหว่างสื่อตะวันตกและอาหรับซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลไกการต่อสู้เพื่อทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดและพื้นที่ทางวัฒนธรรม (War of Position)

ขอบเขตในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เลือกศึกษาข่าวแลงการณของกลุ่มอัล กอิดะห์ 3 คน ได้แก่ อุซามะห์ บิน ลาดิน และอัยมาน อัล-ชาวาฮีรี แกนนำกลุ่ม รวมถึงอาบู มุซาบ อัล-ชอร์กาวิ ผู้นำข่างานปฏิบัติการในอิรัก ที่ปรากฏในเวบไซตภาษากษของสถานี่ข่าว 2 แห่งคือ www.CNN.com และ www.english.aljazeera.net ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม – 30 มิถุนายน 2549 โดยเป็นการวิพากษ์วาทะ (Rhetorical Criticism) ผ่านตัวบท (text) ที่เป็นเนื้อหาข่าว โดยอิงหลักการเทียบเคียง (identification) ของเคนเนธ เบิร์ก (Kenneth Burke) และทฤษฎีการครอบครองความเป็นเจ้าของสื่อ (Hegemonic Theory of Media) ของกรัมสกี (A. Gramsci) ในการทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) เพื่อครอบครองและต่อต้านความเป็นเจ้าทางอุดมการณและวัฒนธรรม (Cultural hegemony) ระหว่างสื่อตะวันตกและอาหรับ

นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้อง

แถลงการณ์ หมายถึง คำพูด บทสวด หรือบทกลอนต่างๆ เป็นภาษาอาหรับของแกนนำกลุ่มอัล กออิดะห์ที่จัดทำในรูปแบบของเทปเสียงและเทปวิดีโอเพื่อเผยแพร่ไปสู่ข่ายงานปฏิบัติการกลุ่มก่อการร้ายอื่นๆ และกลุ่มเป้าหมายในประชาคมมุสลิมทั่วโลก โดยมีเนื้อหากล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างชาติมุสลิมกับตะวันตกที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ และเรียกร้องให้ชาวมุสลิมทั่วโลกทำสงครามต่อต้านสหรัฐอเมริกา

เว็บไซต์ หมายถึง การนำเสนอข่าวสารข้อมูลผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ที่มีระบบอินเทอร์เน็ตที่เรียกว่า World Wide Web ซึ่งเชื่อมโยงระบบออนไลน์กับเครือข่ายคอมพิวเตอร์ทั่วโลก โดยข้อมูลต่างๆ จะถูกจัดเก็บไว้ในเว็บเพจที่มีทั้งภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหว ตัวอักษรและเสียง โดยในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง เว็บไซต์ของสื่อมวลชนที่นำเสนอข่าวการเผยแพร่แถลงการณ์

สื่อกระแสหลัก (Mainstream media) หมายถึง สื่อมวลชนที่บริหารและควบคุมโดยเอกชน มีรูปแบบความเป็นเจ้าของสื่อที่มีการกระจุกตัวมากและมีอิทธิพลต่อการไหลเวียนของข่าวสารในโลก ไม่ว่าจะเป็นตลาดกลุ่มเป้าหมายภายในประเทศและอุตสาหกรรมข่าวสารข้อมูลในตลาดต่างประเทศ จนบางครั้งอาจกล่าวได้ว่ามีอำนาจในการครอบงำความคิดของคนในสังคม นำเสนอข่าวสารที่เป็นได้ทั้งประเด็นแนวคิดกระแสหลักและทางเลือก แต่พบว่าอาจสัมพันธ์กับนโยบายของรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในการศึกษานี้คือ เครือข่ายเคเบิลทีวี CNN ของสหรัฐอเมริกา

สื่อทางเลือก (Alternative media) หมายถึง สื่อมวลชนที่นำเสนอข่าวสาร ข้อมูล และบทวิเคราะห์ซึ่งมีเนื้อหาที่เป็นทั้งแนวคิดกระแสหลักในสังคมและแนวคิดต่อต้าน แต่เน้นที่เสรีภาพในการแสดงความคิดและการจัดการข้อมูลโดยไม่อยู่ภายใต้การตรวจสอบของภาครัฐ สื่อทางเลือกส่วนใหญ่จัดทำขึ้นเพื่อเฉพาะกลุ่มคนที่เป็นขบวนการทางสังคมเก่า-ใหม่ รวมทั้งความต้องการทางการเมืองของกลุ่มทางเชื้อชาติในภูมิภาคต่างๆ โดยในการศึกษาครั้งนี้ คือ สถานีโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมอัล-จาซีเราะห์ของกาตาร์ ซึ่งเป็นสื่อจากภูมิภาคอาหรับ

การโฆษณาชวนเชื่อ หมายถึง ความพยายามที่จะเสนอความคิดเห็น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะชักจูงทัศนคติ และการกระทำของบุคคลให้คล้อยตามหรือปฏิบัติไปในแนวทางหนึ่งแนวทางใดที่ผู้โฆษณาประสงค์ เช่น การสนับสนุนทางการเมือง (political support) ในการวิจัยนี้หมายถึง ถ้อยคำหรือสัญลักษณ์ที่ปรากฏในข่าวแถลงการณ์ของกลุ่มอัล กออิดะห์ เช่น การตั้งสมญานาม (name calling) คำขวัญ (slogan) หรือการอ้างอิง (testimonials) ที่สื่อมวลชนนำมาใช้ปลุกฝังความเชื่อ

สนับสนุน และชักจูงใจให้เกิดการยอมรับหรือต่อต้านกลุ่มอัล กอิดะห์ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งที่แสดงถึงการครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์และวัฒนธรรม (Cultural hegemony)

อุดมการณ์ หมายถึง ทศนคติ/มุมมองที่สำคัญในการมองโลก ซึ่งประกอบขึ้นจากชุดของความคิดและสัญลักษณ์ต่างๆ ความรู้ ความเชื่อ วัฒนธรรม ทฤษฎี บรรทัดฐานของสังคม ทั้งนี้ อุดมการณ์ของกลุ่ม Neo-Marxism เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นซึ่งมีบทบาทโดดเด่นในสังคม และได้ใช้สถาบันทางสังคม เช่น สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือในการอ้าวงไว้ซึ่งพลังทางการเมืองและเศรษฐกิจของกลุ่มตน แต่ในขณะเดียวกันก็ถูกท้าทายด้วยอุดมการณ์ใหม่ๆ จากกลุ่มอื่นที่แสวงหาอำนาจเช่นกัน ในการวิจัยนี้ หมายถึง อุดมการณ์โลกเสรีของสหรัฐอเมริกาและอุดมการณ์ต่อสู้ของกลุ่มอัล กอิดะห์ที่ทำสงครามผ่านพื้นที่สื่อเพื่อครอบงำความคิดของประชาชน

การทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิด (War of Position) หมายถึง เกณฑ์การวิเคราะห์เนื้อหาข่าวระหว่าง CNN และอัล-จาซีเราะห์ซึ่งแสดงถึงการครอบครองความเป็นเจ้าทางอุดมการณ์และวัฒนธรรม (Cultural hegemony) ที่มุ่งให้ภาพลักษณ์เกี่ยวกับกลุ่มอัล กอิดะห์ เพื่อประโยชน์ในการครอบงำความคิดของประชาชนให้สนับสนุนหรือต่อต้าน โดยประยุกต์จากทฤษฎีการครอบครองความเป็นเจ้าของสื่อ (Hegemonic Theory of Media) ของกรัมสกี (A. Gramsci) ที่เป็นการวิเคราะห์ในมิติด้านวัฒนธรรม ความคิด อุดมการณ์ ซึ่งมีอยู่อย่างหลากหลายกลุ่มในสังคมหนึ่งๆ ว่ามีการต่อสู้ทำสงครามแย่งชิงพื้นที่ทางความคิดของประชาชนและพื้นที่ทางวัฒนธรรมผ่านกลไกสื่อมวลชน ในลักษณะของการสอดแทรกความคิดผ่านรูปแบบการช่วงชิงพื้นที่ทางภาษาและสัญลักษณ์ ได้แก่ 1) การใช้ภาษาเพื่อสื่อความหมาย 2) การอ้างอิงที่มาของแหล่งข่าวในเนื้อหา และ 3) การใช้รูปภาพประกอบการสร้างความหมายในข่าว

การวิพากษ์วาทะ (Rhetorical Criticism) หมายถึง การพรรณนา ตีความ และประเมินสารขึ้นหนึ่งว่ามีศักยภาพในการสื่อให้ตรงกับความตั้งใจของผู้รับสารเพียงใด ซึ่งก็คือการโน้มน้าวใจกันและกันเพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือ โดยในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกแบบอิงหลักของเคนเนธ เบิร์ก (Kenneth Burke) เรื่องการเทียบเคียง (identification) ซึ่งอธิบายถึงการสื่อสารโดยใช้ภาษาหรือสัญลักษณ์ของมนุษย์ที่มีความขัดแย้งกันกับผู้อื่น แต่ในขณะเดียวกันก็สำนึกว่าตนเองเหมือนกับผู้อื่น เพื่อให้เกิดความหมายหรือความเข้าใจร่วมกันในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการโน้มน้าวใจ เพื่อนำมาวิเคราะห์แถลงการณ์ของกลุ่มอัล กอิดะห์ผ่านลักษณะต่างๆ ได้แก่

1. เป้าหมายหรือภูมิหลังร่วมกัน (common goals/background) ที่แสดงถึงการมีประสบการณ์ร่วมกัน (common experience)

2. ศัตรูหรือสิ่งท้าทายร่วมกัน (common enmity/challenge) แสดงถึงความเป็นพันธมิตรระหว่างคนสองคนหรือคนหลายกลุ่มเพื่อเผชิญกับชะตากรรมหรือปัญหาเหมือนกัน โดยส่วนหนึ่งอาศัยหลักการเขียนหรือพูดประโยคหรือการใช้สัญลักษณ์ที่ขัดแย้ง (antithesis) แต่สามารถนำมาใช้เพื่อให้เกิดการรับรู้ถึงการร่วมต่อสู้กับอุปสรรคเดียวกัน

3. ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นโดยเป็นธรรมชาติ (unconscious association) เป็นการใช้คำศัพท์หรือภาษาทั่วไป เพื่อชี้ให้เห็นเป็นนัยถึงความสัมพันธ์ (association) ระหว่างคนสองกลุ่ม รวมถึงภาษาหรือสัญลักษณ์ที่แฝงไหวพริบ (cunning) หรือเป็นนัย (subtler)

4. ด้านวัตถุ (material identification) แสดงความรู้สึก (to feel) ในการเป็นเจ้าของสินค้า ทรัพย์สินสมบัติร่วมกัน ซึ่งเกิดจากการได้รับบริการ ตำแหน่ง สถานภาพทางสังคม สิทธิพลเมือง ความมีชื่อเสียง ความคุ้นเคย และความรักระหว่างปัจเจกบุคคล

5. ด้านอุดมคติ (idealistic identification) แสดงแนวคิด ทศนคติ ความรู้สึก ค่านิยมร่วมกัน

6. ด้านแบบแผนปฏิบัติ (formal identification) แสดงถึงรูปแบบหรือแบบแผนขององค์กรในสังคมที่มีกลุ่มคนยอมรับร่วมกัน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่ของสื่อตะวันตกและอาหรับในการนำเสนอเนื้อหาข่าวเรื่องแถลงการณ์ของกลุ่มอัล กออิดะห์

2. สร้างความเข้าใจต่อยุทธศาสตร์และรูปแบบการสื่อสารเพื่อการโน้มน้าวใจของกลุ่มก่อการร้ายสากล ที่อาจใช้ในการวิเคราะห์แนวโน้มของการก่อการร้ายในอนาคต

3. เป็นทางเลือกในการวิเคราะห์ข่าวสารเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ร่วมกับการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวเพื่อต่อต้านการก่อการร้ายของหน่วยงานความมั่นคง

4. เป็นแนวทางสำหรับผู้สนใจศึกษาการวิพากษ์วาทะของไทยและต่างประเทศในประเด็นอื่นๆ ที่แตกแขนงออกไป